

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 821.161.2-3.091

Тетяна Александрович
(Черкаси)

РОЗМАЇТТЯ ТА БАГАТСТВО ХУДОЖНІХ СВІТІВ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ СТАНІСЛАВА ОРІХОВСЬКОГО ТА ГРИГОРІЯ СКВОРОДИ

У розвідці розглядаються особливості художніх світів прози С.Оріховського та Г.Сквороди. Для досягнення поставленої мети дослідниця аналізує суспільно-політичні погляди письменників, педагогічні засади, образну систему. Це дозволяє виявити основні тенденції в творчості обох мислителів, виявити спільне й відмінне в подачі художнього матеріалу.

Ключові слова: *Біблія, педагогічні засади, система образів, стиль, суспільно-політичні погляди.*

В статье рассматриваются особенности художественных миров прозы С.Ориховского и Г.Сквороды. Для достижения поставленной цели анализируются общественно-политические взгляды писателей, педагогические принципы, образная система. Это позволяет установить основные тенденции в творчестве обоих мыслителей, особенности в подаче художественного материала.

Ключевые слова: *Бибблия, педагогические принципы, система образов, стиль, общественно-политические взгляды.*

The article deals with the peculiarities of artistic worlds of prose of Stanislav Orikhovsky and Grygoriy Skovoroda. To reach the goal the researcher analyses social and political views of writers, their pedagogical principles and image system. It makes possible to reveal the tendencies in creative works of both writers and to show common and different in presentation of art material.

Key words: *Bible, pedagogical principles, image system, style, social and political views.*

Кожний письменник будує власний художній світ, цікавий, незбагнений, таємничий. Людська уява здатна створити примхливі образи, незвичайні колізії. Проте всі ці елементи літературного твору обов'язково відбивають реальність, добу, якої стосується той чи інший автор. Проза і Станіслава Оріховського, і Григорія Сквороди є виявом проблем, котрі турбували українців як націю в період XVI – XVIII ст.: втрата державності, християнських цінностей, людських чеснот, суперечки між різними церковними конфесіями тощо. Саме розмаїттю й багатству художнього світу прозових творів письменників, встановленню основних тенденцій у творчості обох мислителів, виявленню спільного й відмінного в їхніх поглядах, у подачі матеріалу присвячено дану розвідку.

Дослідженням творчості обох мислителів займалися такі науковці, як: П.Білоус, М.Жулинський, І.Куташев, Д.Наливайко, І.Табачников, В.Шевчук та інші. Проте видатна творча особистість тим і цікава для науковців будь-якої доби, що її художній світ невичерпний, питання, що розглядаються у творах, –вічні, а тому й потребують у кожную добу нового підходу для вирішення. Отже, творчість С.Оріховського й Г.Сквороди залишається актуальною для сьогодення.

Прозові твори обох письменників – це яскравий приклад синкретизму художніх методів. Таке поєднання не скільки не спотворює творчий задум, а сприяє кращому донесенню його до читача.

Д. Наливайко стверджує, що "творчість Оріховського розвивалася в руслі ренесансного класицизму, в параметрах його жанрово-стильової системи, являючи собою досить

характерне його породження. В ній знаходимо майже всі жанри й жанрові форми, властиві ренесансній латиномовній прозі, – біографія і промови, послання і дискусії, діалоги і трактати, памфлети тощо" [1, с.183].

Дослідник М.Русин зазначає, що багатогранний талант С.Оріховського проявив себе в різних сферах духовної культури, виступаючи з позицій ренесансного гуманізму та реформації [4, с.179]. Письменник вважав, що "людина рівна з Богом, і тільки в співдружності з розумними людськими істотами Бог може встановити справедливість на землі" [4, с.180].

Зі сторінок творів Г.Сковороди найчастіше проглядає представник бароко, але водночас наявні риси просвітництва, романтизму, гуманізму, реформаторства. Як романтик, письменник центральне місце відводить образіві людини. Побудова сюжетів ґрунтується на різких контрастах. Літературні персонажі Григорія Сковороди понад усе прагнуть волі, у їхніх словах, діях простежується туга за історичним минулим. Як гуманіста, українського мислителя турбує поєднання моральних та суспільних проблем: прагнення свободи, реалізація вродженого таланту до праці тощо. Ідея "Горньої республіки" Григорія Сковороди перегукується з подібними утопічними поглядами західноєвропейських письменників-гуманістів Томаса Мора та Томазо Кампанелли.

Продовжуючи тему "Горньої республіки", Григорій Сковорода-реформатор будує її на засадах рівності, братерства. Як реформатор, письменник віддає перевагу духовній релігії над обрядовою, розвиває вчення про подвійність усього сущого, пропонує шукати справжню людину всередині себе.

Письменник-просвітник психологічно обумовлює поведінку героїв, спирається на народну педагогіку, християнський гуманізм, але обов'язково в контексті української та західноєвропейської думки. Гармонію особистого й суспільного автор виводить із моральних переконань людини.

Різняться суспільно-політичні погляди українських мислителів. Ідеалом С.Оріховського була просвічена монархія. Письменник вважав, що природне право вище за людські закони. "Людина повинна мати право на повноцінне життя, свободу слова, віри, жити за вказівками розуму. В основу ж людського співіснування має кластися справедливість" [8, с.146].

Ідеальним суспільством Григорій Сковорода вважав "Горню республіку", де всі люди духовно просвітлені, радісні, рівноправні, "з'єднані у душі" [10, с.113]. Будь-яка форма власності, на думку мислителя, – джерело зла, а не добра. У вченні письменника республіка належить переродженим, оновленим людям, які пізнали та зрозуміли Бога, живуть за його законами, а тому – щасливі: "В горней республикѣ все новое: новые люди, нова тварь, новое творение – не так как у нас под солнцем все ветошь ветошей и суета суетствій" [5, с. 43].

Освіту обидва мислителі ставили дуже високо й вважали її передумовою будь-якої діяльності. С.Оріховський стверджував, що "талант вище породи, а без особистих добродетностей усі титули не мають значення" [8, с.146].

Основою ж педагогіки, на думку Григорія Сковороди, є виховання таких людських якостей, як повага до старших, любов до праці, чесність, щирість, милосердя, самоповага. А це можливо лише тоді, коли подолається схоластика й догматизм у навчанні [7, с.31]. Письменник стверджував, що прекрасна та людина, котра займається улюбленою справою, до якої має природний нахил. В єдності корисного, потрібного й прекрасного полягає джерело людського щастя. Натомість нещасною є та людина, котра займає посаду, що не відповідає її природним нахилам. Це шкодить не лише самій особистості, а й людям, які знаходяться поруч із нею.

Доробкові кожного з мислителів притаманний власний стиль. Для творчої манери С.Оріховського характерна "чітка й складна ритмічна організація, перевага розгорнутих, вміло заокруглених періодів, що чергуються з короткими й точними фразами, які нерідко набувають афористичного звучання" [1, с.183-184].

Прозі Григорія Сковороди притаманна внутрішня зосередженість, розмірковування, споглядабельність, аналіз власних роздумів, поступове ускладнення архітекtonіки творів (збільшення кількості глав, використання елементів зовнішньої композиції: вставних байок, оповідань, віршів; та внутрішньої: вмотивованість, цікавість, логічний взаємозв'язок), що зумовлено тематично-ідейним спрямуванням того чи іншого твору; зменшення кількості дійових осіб (від семи до двох). Для творчої манери письменника характерне й збагачення мовних засобів, незвичайна побудова речень із щедрим використанням риторичних запитань і значної кількості звертань до неживих предметів, складні синтаксичні конструкції – все це вносить додаткове емоційне забарвлення у твори, змушує читача співпереживати разом із героями незалежно від того, чи поділяють вони думки автора.

Спільні підходи наявні в обох мислителів до створення образних систем у власних творах, зокрема звернення до біблійних образів. Так, у "Промові у справі закону про целібат", виступаючи проти безшлюбності, дотримання якої, на думку письменника, сприяє поширенню гріха, С.Оріховський наводить приклади із Біблії для підтвердження своєї позиції. Із цією метою автор звертається до образів Єноха, Ноя, Авраама, Сари, Ісаака, Ревекки, Якова, Мойсея, Аарона, Соломона, Самсона, Давида, Малахія. "А що Ной? Чи ж цей муж не був праведний і справедливий, проживаючи з дружиною і дітьми?.. А патріарх Авраам? Чи ж не прийняв усі важливі обіти, будучи в шлюбному союзі, а не без нього? Чи дружина Сара перечила йому розмовляти з Богом і жити з вірою в такі справи? Справді, й Ісаак, його син і призначена батькова жертва, не залишив жінки Ревекки, бо в ньому було сім'я Авраама. А Яків, батько багатьох синів? Чи ж у нього не було двох жінок замість однієї?.. Залишаю збоку самого Мойсея, тлумача божественного закону, котрий, перебуваючи в шлюбному зв'язку, розмовляв з Богом так, як людина зі своїм другом. А що маю сказати про його брата Аарона, якому зовсім не завадила дружина для досягнення найвищого сану й влади священнослужителя?" [6, с.111-112].

Провідною рисою творчості Григорія Сковороди є переосмислення біблійних образів, надання їм іншого змісту. Біблійні персонажі дозволяють авторові розкрити кращі людські риси: правдивість, щирість, доброту, милосердя, любов до ближнього та ін. Найчастіше на сторінках творів мислителя можна зустріти образи Єремії, Давида, Ісайї, Мойсея, Соломона, Павла, Наума, Авакума, Захарії, Єлисея, Якова, Єзекеїля, Йосипа, Авраама, Луки, Лота, Руф, Юдит, Єви та ін. Так, завдання образу Павла у прозі Г.Сковороди полягає в розтлумаченні біблійного слова, у допомозі в пошуках духу й наснаги від розуміння ролі вчення Ісуса Христа, у пробудженні від тлінного сну й відродженні внутрішньої, справжньої суті. Образ Єви, як і в Біблії, письменник теж трактує дуалістично: закликає дивитися на неї не лише як на спокусницю, причину вигнання людини із Раю, а й як на праматір усього людства, тобто в своїй основі ідеальну людину, створену за образом і подобою Бога.

Наявні й ідеальні образи в прозі обох мислителів. С.Оріховський із "образу ідеального правителя виводить ідеал людської добродетності, а це – цнотливість" [3, с.172]. Центральною постаттю в прозі Г.Сковороди став образ Ісуса Христа, що символізувало пошуки письменником образу справжньої людини, досконалої у своїй духовній чистоті. Для мислителя єдиною духовною владою була влада цього розіп'ятого Бога, який пережив особисту драму й відкрив своєю смертю та воскресінням "духовну перспективу безсмертя людини шляхом морального самовдосконалення" [2, с.6].

Звичайно, що проаналізований вище матеріал не дозволяє в повному обсязі розкрити багатий художній світ творів С.Оріховського й Г.Сковороди – це справа не однієї розвідки, проте навіть на основі даного дослідження можна зробити певні висновки.

Творчість обох письменників гармонійно поєднувала в собі елементи доби, в яку вони жили: проза С.Оріховського наснажена здобутками ренесансу, гуманізму, реформації; у творах Г.Сковороди наявні ознаки бароко, гуманізму, реформації, просвітництва, романтизму.

Обидва мислителі вважали свободу основною умовою для гармонійного розвитку особистості. Проте погляди на ідеальний суспільний лад, в якому може зреалізуватися

свобода громадянина, у кожного з авторів були різні: у С.Оріховського – це просвічена, ідеальна монархія, у Г.Сковорода – республіка.

Спільними є думки письменників про значення освіти, виховання. Саме освіта виступає для них передумовою будь-якого роду діяльності, адже тільки глибоко духовна, гармонійна особистість може принести користь собі й суспільству. Обидва письменники ведуть мову про те, що лише талант і природні здібності до певної професії, праця за покликанням може допомогти зреалізуватися в повній мірі людині, бути щасливою й зробити щасливими інших.

Багато подібного в образній системі, створеній мислителями на сторінках власної прози. Зокрема, сюди можна віднести звернення до біблійних персонажів, а також виведення постаті досконалої людини. Звичайно, що кожен із авторів переслідує власну мету, аналізуючи біблійні образи (С.Оріховський для підкріплення думок про необхідність відміни celibату, Г.Сковорода – для глибшого розкриття людських рис тощо), проте, звернення саме до цих постатей свідчить про одвічні пошуки справедливості, мудрості, досконалості, до якої так прагне людина в будь-яку добу. Звичайно, що розкриттю багатого світу образів письменників допомагає і мова, яка характеризується в обох мислителів щедрим застосуванням різноманітних художніх засобів, чіткою ритмічністю, складними синтаксичними конструкціями, незвичайною побудовою речень тощо.

Найбільша нагорода для кожного письменника – це зацікавлення його творчістю нащадків. Цього можна досягти лише завдяки майстерному володінню художнім словом, що реалізується через незвичайний авторський стиль, опрацюванню вічних проблем, створенню багатой образної системи. Все це наявне в інтелектуальній прозі і Станіслава Оріховського, і Григорія Сковорода, а звернення науковців упродовж сторіч до літературної спадщини обох мислителів засвідчує, що забуття творам письменників не загрожує.

Список використаних джерел

1. Білоус П.В. Історія української літератури XI – ХУІІІ ст. : навч. посіб. / П.В. Білоус. – К.: ВЦ "Академія", 2009. – 424 с. – (Серія "Альма-матер".)
2. Жулинський М. Християнство і національна культура / М. Жулинський // Біблія і культура: Зб. наук. ст. – Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 1. – С. 6-8.
3. Куташев І. Суспільно-політичні погляди Станіслава Оріховського / І. Куташев // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 169-179.
4. Оріховський С. Напучення польському королеві (коментар М.Русина) / С. Оріховський // Хроніка – 2000. – К., 2000. – №1. – С. 179-190.
5. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Г. Сковорода ; [ред. кол. В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т.2. – 574 с.
6. Станіслав Оріховський Рутенець Роксолан. Промова у справі закону про celibат / С. Оріховський // Слово многоцінне: Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина ХV – ХVІ століття) та в епоху Бароко (кінець ХVІ – ХVІІІ століття): У 4 книгах. – К. : Аконіт, 2006. – Книга перша. Література епохи Ренесансу (друга половина ХV – ХVІ століття). Література раннього Бароко (80-ті роки ХVІ століття – 1632 рік). – С. 97-122.
7. Табачников І. А. Світоглядні основи педагогіки Г.С. Сковорода / І. А. Табачников // Педагогічні ідеї Г.С. Сковорода. – К. : Вища школа, 1972. – С. 5-32.
8. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література ХVІ – ХVІІІ ст.: У 2-х кн. / В. Шевчук. – К. : Либідь, 2004. – Кн. 1: Ренесанс. Раннє бароко. – 400 с.
9. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література ХVІ – ХVІІІ ст.: У 2-х кн. / В. Шевчук. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – 728 с.
10. Шевчук В. О. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима: розмисли / В. О. Шевчук. – К. : Пульсари, 2008. – 528 с.: іл. – (Українці у світовій цивілізації).

Стаття надійшла до редакції 20 жовтня 2012 року